

UDK 27-242

2:502

502:2

Primljeno: 1. 3. 2021.

Prihvaćeno: 5. 7. 2021.

Izvorni znanstveni rad

TVOJ JE BESMRTNI DUH U SVEMU (MUDR 12,1) BIBLIJSKA EKOLOŠKO-TEOLOŠKA MUDROST U SIR 16,26 – 17,14 I MUDR 11,24 – 12,1

Đurica PARDON

Župa sv. Ladislava, kralja
Matije Gupca 31, 31 424 Punitovci
djurica.pardon@gmail.com

Sažetak

U članku se objašnjavaju osnovne značajke biblijske mudrosti. U Bibliji je mudrost predstavljena kao skup pravila za ispravne i pravedne odnose u zajednici Božjih stvorenja. Biblijska mudrost je stav u dijalogu sa stvorenim svijetom i očituje se kroz niz upozorenja i uvida koji vode ljude prema kvalitetnom i dugoročno održivom životu u skladu s prirodnim okolišem. Poduzeto istraživanje odabranih tekstova mudrosne literature (Sir 16,26 – 17,14 i Mudr 11,24 – 12,1) otkriva da je biblijska mudrost istodobno teološka, antropološka i ekološka – ona vodi ka spoznaji Boga i svijeta kao mjesta Božje manifestacije, a u konačnici i spoznaje čovjekovih zadataka u svijetu. Kao Božje stvorenje među ostalim stvorenjima, čovjek je odgovoran za održavanje reda i harmonije u svojem odnosu s Bogom i drugim stvorenjima. Zaključeno je da mudrost ne podrazumijeva kognitivno razumijevanje pravila samo vjerske odanosti i odgovornosti prema Bogu nego također zahtijeva vjersku obvezu održavanja skladnih odnosa s drugim stvorenjima. Literatura biblijske mudrosti pretpostavlja da se mudar ljudski život očituje u praktičnim djelima sklada s okolinom u kojoj čovjek živi.

Ključne riječi: Knjiga Mudrosti, Knjiga Sirahova, biblijska mudrost, ekološka teologija, ekološka hermeneutika.

Uvod

Iako je prilično teško definirati biblijsku mudrost, jer se u biblijskim tekstovima mogu uočiti značajne razlike u njezinu shvaćanju i razumijevanju, najjednostavnije bi se moglo ustvrditi, kako piše Gerhard von Rad, da je ona

»skup praktičnih spoznaja o zakonima života i o svijetu koje su utemeljene na iskustvu«¹, a ljudima služe kao pomoć u upravljanju vlastitih života prema postizanju dobrobiti za same sebe i za svijet u kojemu žive. Mudrost je duboko utkana u složenu stvarnost života već od samog početka stvorenog svijeta i njezina se prisutnost otkriva u čitavom procesu stvaranja. Zbog toga Walter Zimmerli odlučno tvrdi da se mudrosna teologija razvija u okvirima teologije stvaranja.² Život mudra čovjeka podrazumijeva praktična djela proistekla iz brige za dobrobit stvorenog svijeta i sklad vlastitog življenja sa stvorenjima koja ga okružuju.³

U ovome se članku objašnjavaju i razlažu temeljne oznake biblijske mudrosti koja se predstavlja kao skup pravila za njegovanje ispravnih odnosa među stvorenjima između kojih je čovjek, kao Božji stvor, odgovoran za održavanje reda i harmonije. Biblijskim mudrosnim tekstovima pristupa se kao svjedočanstvima iskustva ljudskoga praktičnog života u odnosima prema Bogu i prema drugim stvorenjima. Mudrost se ne prikazuje kao zasebna stvarnost koju je moguće odjednom zauvijek postići i posjedovati, nego se većma doima kao »stav u dijalogu sa stvorenim svijetom«, a očituje se kroz skup upozorenja i uvida koji oblikuju praktično ponašanje vodeći čovjeka i društvo prema uspješnom životu.⁴

Poduzeto istraživanje izabranih tekstova mudrosne literature (Sir 16,26 – 17,14 i Mudr 12,1) otkriva da je biblijska mudrosna literatura istodobno i teološka i antropološka i ekološka – vodi prema spoznaji Boga i svijeta kao mjesta Božjeg očitovanja, a u konačnici prema spoznaji čovjekove zadaće u svijetu. Zaključno se ustvrđuje da rast u mudrosti ne zahtijeva samo spoznajno shvaćanje pravila vjerničke odanosti i odgovornosti Bogu nego i obvezu provođenja harmoničnih odnosa s drugim stvorenjima. Mudar se život očituje u praktičnim djelima sklada ljudskog života s okolišem u kojem čovjek živi.

1. Mudrost stvaranja i mudrost stvorenja

U prijašnjim promatranjima smatralo se da su starozavjetni spisi mudrosne književnosti jedni od najantropocentričnijih biblijskih tekstova. Smatralo se

¹ Gerhard von RAD, *Theology of the Old Testament. The Theology of Israel's Historical Traditions*, Edinburgh, 1973., 418.

² Usp. Walther ZIMMERLI, *The Place and Limit of The Wisdom in The Framework of The Old Testament Theology*, u: *Scottish Journal of Theology*, 17 (1964.) 2, 146-158, 148.

³ Usp. James L. CRENSHAW, *Old Testament Wisdom. An Introduction*, Louisville, 2010., 66-67.

⁴ Usp. Ronald E. MURPHY, *Wisdom and Creation*, u: *Journal of Biblical Literature*, 104 (1985.) 1, 3-11, 6.

da je u njima prije svega stavljen naglasak na spoznaju oblika života iz ljudske perspektive, a ne iz božanskog kuta gledanja.⁵ Premda se u mudrosnoj literaturi Boga spominje rjeđe nego u nekim drugim dijelovima Biblije, ipak postoji jedna važna dimenzija mudrosnih spisa koja u najširem smislu uključuje božanski element i snažno ga naglašava. Kad mudrosna literatura govori o životu, gotovo nikada se iz tog govora ne isključuje Bog i njegova prisutnost unutar odnosa u stvorenom svijetu.⁶

Mudrosna literatura govori o stvarnosti života koji se očituje kao trostruki međusobni odnos između Stvoritelja, čovjeka i prirode – svijeta životinja, biljaka i drugih stvorenja. Biblijski mudrosni spisi uvijek naglašavaju intimnu povezanost svih stvorenja sa svojim Stvoriteljem te ističu da se sama mudrost može otkriti svakom tko promatra i shvaća stvaranjem uspostavljeni red.⁷ Pomno promatranje prirode i svijeta otkriva da sva stvorenja tvore skladan i harmoničan univerzum. Dok se mudrost pokazuje u stavovima i ponašanju prema stvorenjima, uređeni svijet stvorenja – kozmos – istodobno očituje pravila mudro posložene harmonije i sklada života koji je Bog u njega udahnuo. Tako se iskustvo otkrivanja mudrosti usko vezuje uz iskustvo otkrivanja Boga koji je stvorio harmoniju stvorenja i uz iskustvo vlastite dobrobiti koja proizlazi iz dobrohotnog odnosa prema stvorenom svijetu i usklađenosti praktičnog života sa zakonima udahnutim u stvorenja.⁸

Govor o stvaranju u mudrosnim spisima predstavlja se kao orijentacijski okvir koji čitatelju predstavlja podlogu na kojoj se temelji ljudska mudrost.

⁵ Mudrost se, nasuprot religioznosti, uvijek smatrala plodom ljudskog razuma, iskustva i razmišljanja. Stoga se mudrost radije poimalo kao temeljno antropocentričnu, a religiju se smatralo teocentričnom. Mudar čovjek posjeduje *horizontalno* iskustvo objave koje stječe na temelju vlastitog ili tuđeg (ljudskog) uvida u stvarnost, a religiozan čovjek teži za *vertikalnom* objavom, koja mu se pripćava po proročkim i zakonskim odredbama primljenim od Boga. Usp. Norman R. WHYBRAY, *Wisdom in Proverbs. The Concept of Wisdom in Proverbs 1 – 9,45*, London, 1967, 21-26; Berend GEMSER, *The Spiritual Structure of Biblical Aphoristic Wisdom*, u: Adrlanus van SELMS – Adam Simon van der WOUDE (ur.) *Adhuc Loquitur. Collected Essays*, Leiden, 1968., 138-149, 148; »Mudrost otkriva čovjeka koji traži odgovor odozdo, koristeći se pritom svim ljudskim sposobnostima, svim odgovorima života i povijesti; ne iz vjere, iako ostaje ona dragocjen dar, veći iz iskustva svojeg i drugih, sadašnjeg i prošlog, svetog i profanog«, Celestin TOMIĆ, *Mudrost u Bibliji*, u: *Obnooljeni Život*, 44 (1989.) 3-4, 266-278, 268.

⁶ Usp. Luca MAZZINGHI, *Law of Nature and Light of the Law in the Book of Wisdom (Wis 18:4c)*, u: Géza G. XERAVITS – József ZSENGELLÉR (ur.), *Studies in the Book of Wisdom*, Leiden, 2010., 37-59, 59.

⁷ Usp. Annette SCHELLENBERG, *Epistemology: Wisdom, Knowledge, and Revelation*, u: Will KYNES (ur.) *The Oxford Handbook of Wisdom and the Bible*, Oxford, 2021., 29-44, 31.

⁸ Usp. Raymond C. Van LEEUWEN, *Theology: Creation, Wisdom, and Covenant*, u: Will KYNES (ur.) *The Oxford Handbook of Wisdom and the Bible*, 65-82, 66.

Spoznaja Boga, kako tumači Paul S. Fiddes, može se postići samo promatranjem svijeta kao mjesta u kojem čovjek živi i prepoznaje vidljivi prirodni ritam u kojem sudjeluje iz dana u dan prepoznajući u njemu Božju mudrost. Mudrost – vještina življenja – predstavlja se kao iskustvo samog sebe unutar stvorenog svijeta i razumijevanje odnosa između sebe i Boga koji se kroz stvaranja objavljuje.⁹ Tema stvaranja prožima sva djela mudrosne književnosti i zajedno s temom providnosti, koja pripada teologiji stvaranja, tvori središte te literarne vrste. Kao razlog postojanja mudrosne teologije predstavlja se, kako kaže Leo G. Perdue, shvaćanje odnosa između Boga, svijeta i ljudskog roda.¹⁰ Ti su odnosi i inače vidljivi u cijeloj Bibliji te predstavljaju osnovu vjerničkog svjetonazora koju biblijski spisi naviještaju, a prenose se s koljena na koljeno pokoljenja vjernika kao temeljna mudrost vlastita judeo-kršćanskoj vjerničkoj tradiciji, napose kao temelj mudroga kršćanskog stila života.¹¹

1.1. Mudrost spoznaje Boga Stvoritelja

Iako su biblijske mudrosne knjige različite izborom tema, stilom i oblicima, uočljivo je da u njima stavljen velik naglasak na prepoznavanje reda u stvorenom svijetu, pa se pozornost na zakone svemira i pravila koja u njemu vladaju predstavljaju važnim dostignućem koje čovjek treba postići kako bi bio mudar. U knjigama biblijske mudrosne književnosti nalazimo jasne i bogate slike iz prirodnog svijeta koje oslikavaju red i harmoniju udahnutu u stvore-

⁹ Najkvalitetnije shvaćanje mudrosti (*hokmah*), uz sva druga značenja tog pojma, pokazuje da mudrost ponajprije potvrđuje tjelesni život; tiče se promatranja svijeta onakvim kakav on jest, bilježi oblike ponašanja koja se ponavljaju i njihove posljedice, izvodi zaključke i upute za življenje iz praktičnog iskustva na koje se sa sigurnošću može osloniti u zamršenim i isprepletenim izazovima života. Mudrost je umijeće čitanja znakova svijeta. Mudrost ne upotrebljava tu vještinu u svrhu dominacije, nego u svrhu poniznosti koja je svjesna složenosti svijeta. Mudrost ne računa na čiste formule, nego je otvorena za odstupanja i ometanja. Mudri znaju da neki vidovi postojanja u svijetu neće uvijek biti objašnjivi niti će ih se moći nasilno uskladiti. Međutim, postupkom promatranja svijeta stječe se mudrost uvida u veze među stvorenjima, događajima i doživljajima u svijetu, a istodobno se i omogućava empatično sudjelovanje u sveukupnosti postojanja života. Usp. Paul S. FIDDES, *Seeing the World and Knowing God. Hebrew Wisdom and Christian Doctrine in a Late-Modern Context*, Oxford, 2013., 380.

¹⁰ Usp. Leo G. PERDUE, *Wisdom & Creation. The Theology of Wisdom Literature*, Nashville, 1994., 20.

¹¹ Usp. Papa FRANJO, *Laudato si'*, *Enciklika o brizi za zajednički dom*, Zagreb, 2015., br. 63-65 (dalje: LS); Đurica PARDON, *Mudrost biblijskih izvještaja*. »Okoliš je zajedničko dobro, baština cijeloga čovječanstva i odgovornost svijetu« (LS 95), u: Stjepan BALOBAN – Dubravka PETROVIĆ ŠTEFANAC (ur.), *Laudato Si'! Kako mijenjati stil života?*, Zagreb, 2020., 52-74, 54.

nja. U Knjizi Mudrih izreka mudrost se predstavlja kao ona koja je bila prisutna prije početaka stvaranja svijeta, svjedočila postanku zemlje i oblikovanju svih stvorenja (usp. Izr 8). Knjiga Propovjednikova počinje opisom uobičajenih prirodnih događanja u kojima vlada jasan i stalan red (usp. Prop 1). Usred patnje Bog Jobu odgovara iz oluje snažnim retoričkim pitanjima koja se tiču svemira, svijeta i stvorenja u njemu. Iako Job ne dobiva očekivane odgovore, čuda prirode izazivaju u njemu doživljaj čuđenja i divljenja Stvoritelju (usp. Job 38 – 42).¹² Sirah vidi da je mudrost izlivena na sva djela Božjeg stvaranja (usp. Sir 1,9-10), a mudar čovjek po njima može, promatrajući stvorenja, steći uvid u veličinu, pravednost i slavu njihova Stvoritelja (usp. Sir 43,13-33).¹³ Osnovno pravilo mudrog života može se otkriti promatranjem ustaljenih praksi ljudskog ponašanja i događanja u svijetu u kojem se odvija ljudski život (usp. Job 8,8-10; 15,18).¹⁴ Promatranje djela Božjeg stvaranja i razmišljanje o zahtjevima što ih pred čovjeka stvoreni red postavlja, uočavanje reda među stvorenjima i otkrivanje darova prirode budi u čovjeku iskustvo pronalaska Božje prisutnosti u stvorenom svijetu.¹⁵

Iskustvo Boga po promatranju stvorenog svijeta ne temelji se na nametnutim interpretacijama stvarnosti, nego proizlazi iz osobnog razumijevanja i pouzdanog osobnog uvida, kao i iz pouzdanih i dokazanih uvida primljenih od predaka koji su prepoznali pravilnost i koherentnost među stvorenjima. Mudar čovjek ponajprije je predstavljen kao istraživač koji pronalazi i razumijeva, stječe osobni uvid u značenje stvari (usp. Prop 8,1; 12,9; Job 15,7). Susljedno tom iskustvu i uvidu, mudrost zahtijeva etičko ponašanje koje se pokazuje kroz štovanje Boga stvoritelja, kroz poštivanje i čuvanje reda stvorenja. Mudrost otvara put otkrivanja i pronalaženja vlastitog mjesta i vlastite odgovornosti unutar stvorenog svijeta (usp. Job 28,23).¹⁶ Stoga je mudrac, dok promatra Božja djela, ponizan i svjestan svoje malenosti i pred Bogom i pred svijetom što ga je Bog stvorio (usp. Izr 3,7; 26,12; Job 42,6), a izvor blaga mudrosti, kako

¹² Usp. Abigail PELHAM, *Contested Creations in the Book of Job. The-World-as-It-Ought-and-Ought-Not-to-Be*, Leiden, 2012., 30.

¹³ O sličnom doživljaju stvorenja govore i Sir 10,4-5; 11,4-6.11-14; 18,4-7; 43,28-32; Izr 16,9; 19,21; 20,24; 21,1.3; Prop 2, 10,21; 3,22; 5,17; 9,6.9; 11,2. Usp. Johannes MARBÖCK, *Weisheit im Wandel. Untersuchungen zur Weisheitstheologie bei Ben Sira*, Berlin, 1999., 141-142.

¹⁴ Usp. Leo G. PERDUE, *Wisdom in revolt. Metaphorical theology in the Book of Job*, Sheffield, 1991., 12-13.

¹⁵ Usp. Sean P. KEALY, *The wisdom books of the Bible – Proverbs, Job, Ecclesiastes, Ben Sira, Wisdom of Solomon. A survey of the history of their interpretation*, Queenston, 2012., 19.

¹⁶ Usp. David WOOD, My Place in the Sun, u: Forrest CLINGERMAN – Brian TREANOR (ur.), *Interpreting nature. The emerging field of environmental hermeneutics*, New York, 2014., 281-296, 295.

smatra Katharine J. Dell, krije se u objavi prirode koja se očituje kao polog stečen trajnim promišljanjem stvorenog svijeta. U pravilima mijena prirode otkriva se i obznanjuje Bog, koji stvara, mudro uređuje i održava čitavu stvarnost života (usp. Izr 3,19-20; Prop 6,12; 12,5-7).¹⁷

1.2. Mudrost spoznaje stvorenja

Misaoni svijet mudrosne književnosti kreće se u okvirima shvaćanja odnosa između uzroka i posljedica. Iskustvo mudra čovjeka jest da dobra i loša djela imaju svoje posljedice. Pravila mudroga života, kao i različite izvedenice toga uvida često su naglašavane u poslovičnim izrekama i plod su životnog iskustva mnogih generacija. Mudar čovjek treba ih naučiti i usvojiti kao oblike svojeg ponašanja kako bi hodio glatkom stazom života, s oprezom kako ne bi zalutao na stazu gdje prevladava trnje i mnogobrojne zamke – »Trnje i zamke su na putu varalici: tko čuva život svoj, daleko je od obojega« (Izr 22,5).¹⁸

Pisci mudrosne književnosti uvjereni su da samo Bog govori riječi mudrosti, smatraju da je mudrost Božji posjed koji on ulijeva u srca ljudi te ih ispunja duhom svoje mudrosti (usp. Izr 2,6; Prop 2,26). Preduvjet za primanje dara duha mudrosti i počelo od kojeg srce čovjeka postaje mudro jest doživljaj strahopoštovanja pred Bogom (usp. Izr 1,7; 9,10; 15,33). Mudar čovjek ponajprije prepoznaje da sve što ga okružuje nije njegovo vlasništvo i njegov posjed. Izvor i svrha postojanja stvorenja nije čovjek, nego Bog, a otkrivanje načina na koji stvorenja ispunjavaju Božje odredbe u okolnostima njihova postojanja primjer su čovjeku kako mudro i pravedno živjeti.¹⁹ Ispravan čovjekov stav prema stvorenjima i drugim ljudima poniranje je u stvarnost, život stvorenja ne samo na razini spoznaje nego na razini suosjećanja s njima kako bi i on mogao izvršiti njemu dane naredbe Gospodnje (usp. Sir 18,8-14). Kao i druga stvorenja, tako i čovjek treba stajati pred Gospodinom u stavu strahopoštovanja koji mu omogućava mudro ponašanje i ispravan stav u političkim i ekonomskim nedoumicama, kao i u drugim situacijama u kojima se od čovjeka traži mudra odluka, pravedan i razborit stav prema drugim

¹⁷ Usp. Katharine J. DELL, *The Cycle of Life in Ecclesiastes*, u: *Vetus Testamentum*, 59 (2009.) 2, 181-189, 189.

¹⁸ Usp. Katharine J. DELL, *Wisdom Literature*, u: Leo G. PERDUE (ur.), *The Blackwell Companion to the Hebrew Bible*, Oxford, 2001., 418-431, 418.

¹⁹ Usp. Nuria CALDUCH-BENAGES, *God, Creator of All (Sir 43:27-33)*, u: Renate EGGGER-WENZEL (ur.), *Ben Sira's God. Proceedings of the International Ben Sira Conference, Durham – Ushaw College 2001.*, Berlin, 2002., 79-100, 82.

stvorenjima i vrijednostima u skladu s Božjim odredbama (usp. Izr 10,5; 11,1; 13,30).²⁰

Shvaćanje uzročno posljedične veze između ponašanja u prošlosti i sadašnje situacije može biti temelj mudrog predviđanja. Budućnost ovisi o prošlim djelima prethodnika, a oblikuje se odlukama koje donose ljudi sadašnjice. Mudrost čovjeka očituje se u shvaćanju uzročno posljedične veze, ali i u biranju onoga stila života koji će donijeti blagostanje i mir pa se usmjerenje prema mudrim izborima preporuča kao stil života koji trebaju usvojiti mladi ljudi pred kojima se nalazi budućnost (usp. Izr 23,19; Job15,17-19). Mudrosna književnost upozorava mlade ljude na posljedice životnog stila u kojemu nedostaje samosvladavnja, naglašavajući da svaki čovjek može postići vlast nad samim sobom i oblikovati svoje životne navike putem pametnih izbora ponašanja te na taj način izbjeći lošu sudbinu kao posljedicu krivih odluka u sadašnjosti.²¹ Strahopoštovanje pred Bogom i suosjećanje s prirodom izvor su mudra ponašanja čovjeka koja ga vode prema životu u skladu s Božjim odredbama i u skladu s drugim stvorenjima. Na temelju strahopoštovanja Boga i obveze suosjećanja sa stvorenjima stoji etička zahtjevnost ekoloških obveza čovjeka koja se oslanja na spoznaju da je sve međusobno povezano i da je sve što postoji dio prirodne uključenosti i interakcijskog odnosa u kojem svako biće u sustavu života ima svoj razlog i svrhu postojanja i svoju samostalnu vrijednost kao dio jednog organizma što opstoji kao mudro stvoreni sklad.²²

Dok se u mudrosnoj književnosti potvrđuje temeljni nauk postavljen u prvim poglavljima Knjige Postanka u kojem je Bog jedini izvor svega života i stvoritelj svih stvorenja, mudrosne knjige naučavaju i drugu važnu teološku istinu. Stvorenja, koja su djelo Božje, sama u sebi i po načinu svojeg postojanja imaju intrinzičnu vrijednost nositelja poruke o Bogu.²³ U knjigama mudrosne književnosti ne ispovijeda se vjera da je Bog izravno prepoznatljiv u stvorenjima, nego se tvrdi da su stvorenja izraz Božje mudrosti po kojem čovjek može steći vlastitu spoznaju samog sebe i svoga mjesta u svijetu.²⁴ Objava Božje mu-

²⁰ Usp. Phillip McMILLION, *Creation and Wisdom: Three Themes*, u: *Leaven*, 16 (2008.) 2, 71-75, 72.

²¹ Usp. Sean P. KEALY, *The wisdom books of the Bible – Proverbs, Job, Ecclesiastes, Ben Sira, Wisdom of Solomon. A survey of the history of their interpretation*, Queenston, 2012., 19.

²² Usp. Denis EDWARDS, *Christian Understandings of Creation*, Minneapolis, 2017., 8-9.

²³ Usp. Paul S. FIDDES, *Seeing the World and Knowing God*, 287-288.

²⁴ Biblijska mudrosna književnost naučava da je ljudski rod sastavni dio i jedan odjeljak svih stvorenja, zajedno s ostalim stvorenjima prirodnog svijeta, i da razumijevanje uloge ljudskog roda ni u kojem slučaju ne može odvojiti čovjeka od čitava sustava stvorenih bića. Usp. Ronald A. SIMKINS, *The Bible and anthropocentrism. Putting humans in their place*, u: *Dialectical Anthropology*, 38 (2014.) 2, 397-413, 398-399.

drosti u stvorenjima zahtijeva od čovjeka teološko istraživanje odnosa u kozmosu i vodi ga mudrosti života unutar stvorenog svijeta u kojemu se ljudski život događa. No, ispitivanje flore i faune zemlje, zraka i mora, vodi ljudsko srce i prema živom Bogu, ali istodobno otkriva i obilje snage života koja se u njihovoj opstojnosti pokazuje te usmjeruje pomno srce promatrača na zaključak da i stvorenja sama u sebi i u svojim međusobnim odnosima kriju objavu mudrosti života (usp. Job 12,7-10).²⁵ Takvo razumijevanje prirode kao objave zaista posreduje iskustvo Boga koji se doživljava velikodušnim i vjernim, no i zahtjevnim jamcem održivog poretka života. Objava Boga u prirodi jamči da se čovjek može s povjerenjem osloniti na njezine zakone, ali istodobno i upozorava da čovjek te zakone ne može olako kršiti i nije mu, radi njegova dobra, dopušteno raditi protiv njih.²⁶ Zbog toga, kako kaže Walter Brueggemann, učitelji mudrosti uglavnom ne govore izravno o Bogu, nego iznose zaključke koje se temelje na iskustvu teološki promatranog života i svijeta u kojemu žive, a svoje učenike pozivaju na neprestano promatranje svijeta oko sebe i na vlastito zaključivanje o odnosima u njemu kao i na vlastita životna opredjeljenja koja će pridonositi skladu s prirodom.²⁷

1.3. Potreba traženja ekološko-teološke dimenzije biblijske mudrosti

Nije napose potrebno dokazivati činjenicu da iza događanja današnje ekološke krize stoji poremećaj ljudskog ponašanja. Isto je tako već uvelike jasno da u susretanju s izazovima koji taj poremećaj u redu među stvorenjima donosi pred ljude nedostaje mudrosti i praktičnih oblika ponašanja kako bi se nanesene štete stvorenjima što prije umanjile, a možda i izliječile. Također je većini kršćana jasno da se ekološka kriza i spasenje od njezinih posljedica u mnogome povezano s njihovim vjerničkim ponašanjem i ekološkim obvezama. Posizanje za svim oblicima mudrosti svih ljudskih društava i kultura, a osobito za onom koju krije judeo-kršćanska tradicija da bi se spriječilo daljnje uništavanje stvorenog svijeta postavlja se danas kao osnovna zadaća ljudskoga roda (usp. LS 63). Kršćanska mudrost temelji se na objavi Božje riječi zapisanoj u Svetom pismu, ali i na objavi što ju je Bog upisao u knjigu čija su slova mnoštva stvore-

²⁵ Usp. Ananda GEYSER-FOUCHE – Bernice SERFONTEIN, Creation order in sapiential theology. An ecological-evolutionary perspective on cosmological responsibility, u: *HTS Theological Studies*, 75 (2019.) 3, 1-10, 1.

²⁶ Usp. Larry S. CHAPP, *The God of Covenant and Creation. Scientific Naturalism and its Challenge to the Christian Faith*, London, 2011., 215.

²⁷ Usp. Walter BRUEGGEMANN, *Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy*, Minneapolis, 1997., 680-681.

nja prisutna u svemiru. Ta knjiga je, prema riječima pape Franje, stalna Božja objava iz koje čovjek treba učiti prepoznavati vlastitu povezanost s drugim stvorenjima (usp. LS 85) i iz nje crpiti praktičnu mudrost u izvršavanju svojih ekoloških obveza (usp. LS 64). Nije moguće očekivati nekih važnih promjena u kršćanskom praktičnom životu, kako u ekonomiji i politici, tako ni u tumačenju moralnih i etičkih pravila ako poruke Svetoga pisma čitamo na dosad uobičajene načine. Potrebno je uroniti u blago mudrosti biblijskih tekstova kao upute koja vodi prema poštovanju života svih stvorenja i međusobnom uvažavanju te graditi drukčiji pogled na svijet neprestano otkrivajući odgovornost za čuvanje zemaljskih stvorova kao svoju vjerničku obvezu danu nama kršćanima od samog Stvoritelja svega svijeta (usp. LS 225).

2. Ekološko-teološki nauk izabranih tekstova mudrosne književnosti

Sigurno je da ekološka kriza nije oblikovala okolnosti života piscima i slušateljima poruka biblijske mudrosne književnosti. No, biblijska mudrosna književnost predstavlja se, kako je već napomenuto, kao skup praktičnih pravila koja omogućuju čovjeku miran i skladan život u harmoniji stvorenog svijeta. Mudrosni spisi su prije svega usmjereni prema shvaćanju čovjekova mjesta u stvorenom svijetu, a napisani su kao jasne upute za praktično ljudsko ponašanje u raznim situacijama života. Stoga je vrijedno istražiti spise biblijske mudrosne književnosti ne bili u njima pronašli kakvu uputu i pročitali poruku koja bi se mogla uporabiti i danas kao put prema mudrosti potrebnoj čovjeku suvremenog doba da bi ih usvojio kao oblik ponašanja i gradnja ispravnih stavova unutar posvemašnjeg stanja ekološke devastacije života na Zemlji. Iako se ekološka situacija i napredak ekološke znanosti donedavno nije smatrao iznimno relevantnim za tumačenje biblijskih poruka, danas, u vrijeme kad ekologija postaje sve prisutnija u znanstvenom i praktičnom životu ljudskog društva, ne samo da je opravdano nego je i nužno koristiti se iznašašćima i zaključcima ekološkog znanstvenog i praktičnog pristupa stvarnosti života u tumačenju Biblije.²⁸

²⁸ Iako se izričito ne spominje napredak ljudskog roda u znanstvenom i praktičnom razumijevanju okoliša ljudskog života i sustava biosfere, zaključci o potrebi uočavanja povezanosti tumačenja Biblije i drugih znanosti na osobit način vrijede za ekologiju. »Napredak u različitim znanostima, npr. arheologiji, astronomiji, biologiji, povijesti, lingvistici, filologiji, psihologiji, i sociologiji doprinio je boljem razumijevanju Biblije. Sve to je bio poticaj za pomake u načinu tumačenja Biblije. Božji narod napreduje u razumijevanju božanske objave pohranjene u Bibliji, a taj napredak u razumijevanju

2.2. Ekološki hermeneutički pristup biblijskom tekstu Sir 16,26 – 17,14 i Mudr 12,1

Crkva je kroz dugo razdoblje u svojoj pastoralnoj razboritosti bila vrlo suzdržana u prihvaćanju novih metoda proučavanja Svetog pisma na koje su poticale izvorno profane znanosti pa je ponekad zbog toga i propuštala priliku pravodobno pružiti vjernicima jasnije upute koje bi ih vodile prema lakšem čitanju, istraživanju, razumijevanju i korištenju Biblije u njihovu praktičnom duhovnom i fizičkom životu.²⁹ Međutim, suvremeno doba u kojem je svijet suočen s ekološkom krizom kao jednim od najvećih problema ljudskog društva, biblijska poruka o odnosima čovjeka, Boga i zemlje smatra se nužnom i neizostavnom sastavnicom naviještanja vjere i njezinim osnovnim sadržajem. Novije teološke rasprave i nauk Katoličke crkve, oblikovan osobito u enciklici pape Franje *Laudato si'*, ozbiljno uzimaju u obzir rezultate biblijskih istraživanja koja rasvjetljuju zemlju kao važnu sastavnicu kršćanske vjere (usp. LS 64). Papa Franjo u svojem diskursu o ekološkim pitanjima uzima u obzir starozavjetni biblijski nauk koji naglašava vrijednost zemlje i njezinih stvorenja, jasno primjećujući da se ljudski život temelji na »tri tijesno povezana i isprepletena odnosa: s Bogom, s bližnjima i sa zemljom« (LS 66). Time je, nakon dugo vremena, iz zaborava izvučena temeljna sintagma biblijskih izvještaja da je zemlja ključna sastavnica biblijske vjere, a ekološko-teološka metoda pristupa biblijskim tekstovima smatra se iznimno važnom u poruke biblijskih tekstova. Koristeći se zaključcima suvremenog ekološko-teološkog pristupa temi zemlje u Svetom pismu, papa Franjo otvara vrata drukčijem pristupu i tumačenju biblijske predaje koji bi mogli otvoriti vrata prema novom obliku življenja i kršćanskog ponašanja u današnjem svijetu.³⁰

Ekološki hermeneutički pristup promatra i tumači značenje biblijskog teksta u okvirima njegova odnosa sa stvorenim svijetom, a napose sa Zemljom.

Biblije ovisi o spomenutim promjenama u ljudskom životu«, Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, Zagreb, 2005., 47.

²⁹ Činjenica je da se kršćanstvo i pripadajuća mu teologija glede odnosa čovjeka prema prirodi nije mijenjala stoljećima. Kršćanska je teologija, kako tumači Seyyed Hossein Nasr, tijekom stoljeća zanemarivala ili odbijala baviti se područjem prirode ili se tim područjem znanosti bavila sasvim površno smatrajući ga područjem prolaznih i nestalnih stvari koje nemaju velik teološki i duhovni značaj, što je još i danas uzrokom beskrajnih kontroverzija i nerazumijevanja između znanosti i teologije. Još i danas, uz časte iznimke teoloških stremljenja nekih kršćanskih teologa, nema jasne kršćanske filozofije prirode koja bi mogla dati podlogu i jasan putokaz za razvoj mnogovrsnom napretku znanosti i pravosmjerno nadahnuće za njezin razvoj te uspostaviti duhovni most između prirode i čovjeka. Usp. Seyyed Hossein NASR, *Man and Nature, The Spiritual Crisis of Modern Man*, London, 1990., 36.

³⁰ Usp. Đurica PARDON, *Teologija zemlje u metaforici proroka Hošee*, Zagreb, 2017., 369-370.

Tim se pristupom pokušava otkriti ekološka mudrost u biblijskim tekstovima, a istodobno se pokušava ponovno istražiti i obnoviti vrijednost biblijske poruke za vjernike koji se susreću s ekološkim izazovima u svijetu u kojem se odvija njihov vjernički život. Glavni cilj ekološke hermeneutike je istražiti nove mogućnosti razumijevanja i otkriti nova značenja biblijskog teksta koja su dosad ostala skrivena i neistražena.³¹ Radi toga se u analizi za ovaj članak izabranih tekstova Sir 16,26 – 17,14 i Mudr 12,1 koristi ekološki hermeneutički pristup, a izabrani se tekstovi mudrosne knjiženosti čitaju i tumače kao primjeri ekološko-teološkog nauka mudrosne književnosti. Tim pristupom ostvaruje se i glavni cilj ovog rada: razumijevanje objave Božje zapisane u mudrosnim tekstovima Sir 16,26 – 17,14 i Mudr 12,1 u promijenjenim i novim okolnostima ljudskog života. U ekološkim problemima označenom okruženju u izabranim biblijskim tekstovima ekološkim hermeneutičkim pristupom otkriva se niz mudrih i praktičnih pouka uporabljenih za izgradnju drukčijeg teološkog sustava i prakse potrebne da bi se vjernici na temelju poruke Svetog pisma suočili s izazovima što ih pred njih stavlja suvremeno stanje svijeta kao mjesta, prostora i vremena življenja svoje svakodnevne vjere.³²

Dosadašnja tumačenja odnosa čovjeka i njegova zemaljskog okruženja temeljila su se ponajviše na odlomcima Knjige Postanka koji govore o čovjekovu mjestu i zadaći ljudskog roda u svijetu, kao i o zapovijedi da čovjek vlada svijetom i sebi ga podloži (usp. Post 1,26-28). Usredotočenost istraživanja biblijske mudrosti samo na odlomke iz izvješća o stvaranju bacila su duboku sjenu na druge biblijske retke i odlomke koji govore o tim temama na drukčiji način. Za razliku od izvješća u Knjizi Postanka, gdje se postavljaju temelji cjelokupnoga biblijskog teološkog nauka iz teocentrične perspektive, mudrosni spisi stavljaju naglasak na praktične oblike ponašanja, koji taj teološki nauk praktično potvrđuju. Iako se i u drugim tekstovima mudrosne književnosti mogu

³¹ Potrebu ekološko-kritičkog pristupa biblijskom tekstu još sredinom XX. stoljeća naglašavali su bibličari Joseph Sittler i Richard Baer, a čitava škola bibličara okupljenih u projektu *The Earth Bible*, na čelu s australskim bibličarom Normanom Habelom, razvija tu metodu još i danas. S osnovnim uvidima u postavke i principe ekološke hermeneutike može se upoznati u: Ernest CONRADIE, *What on Earth is an Ecological Hermeneutics? Some Broad Parameters*, u: David G. HORRELL – Cheryl HUNT (ur.), *Ecological Hermeneutics. Biblical, Historical and Theological Perspectives*, New York, 2010.; David G. HORRELL, *The Bible and the Environment. Towards a Critical Ecological Biblical Theology*, New York, 2015.; Norman HABEL – Shirley WURST (ur.), *The Earth Story in Wisdom Traditions*, Sheffield, 2001.

³² Usp. Forrest CLINGERMAN, *Memory, Imagination, and the Hermeneutics of Place*, u: Forrest CLINGERMAN – Brian TREANOR – Martin DRENTHE (ur.), *Interpreting nature. The emerging field of environmental hermeneutics*, New York, 2014., 245-263, 246.

primijetiti jasne upute ponašanja i poticaji na gradnju pozitivnih stavova prema životu i postojanju svih stvorenja, kao glavni razlog izabiranja tekstova Sir 16,26 – 17,14 i Mudr 12,1 za analizu u ovom članku smatramo činjenicu što se upravo u njima jasnije očituje neprestana pozornost pisca na uvid u glavnu istinu biblijske vjere da je Bog stvorio svijet, ali se isto tako očituje drukčiji i praktičniji pristup cjelokupnoj stvorenoj stvarnosti koji je i inače oznaka tekstova mudrosne književnosti.³³

2.3. *Mudrost otkrivanja čovjekova mjesta u svijetu stvorenja (Sir 16,26 – 17,14)*

U dijaloškom okviru Sirah raspravlja s neimenovanim sugovornikom o stvaranju i mjestu čovjeka unutar stvorenog svijeta. Govor o stvaranju odgovor je na neumjesno postavljeno pitanje sugovornika, pa ga Sirah opominje da takvo što ne bi trebao kazati: »Ne reci: 'Sakrit ću se od Boga; tko će misliti na mene gore u visini? Među tolikim mnoštvom neće me prepoznati; što sam ja u neizmjeranom stvaranju?'« (16,17). Sugovornik doduše naglašava veličinu i silinu stvorenog reda te ga postavlja kao temelj govoru o ljudskoj neznatnosti i nevrijednosti (16,18-19), navodeći da je bezgraničnost Božjih djela u svijetu dodatni dokaz da Bog čovjeka, kao jednog od čimbenika stvorenog svijeta, ne uzima u obzir kao neko posebno važno stvorenje (16,20-21), što se inače slaže s tekstovima Ps 8 i Job 38 – 41 u kojima se razmišlja o svrsi ljudskog roda unutar šireg okvira divljenja razmjeru i veličini stvorenog svemira: »Gledam ti nebesa, djelo prstiju tvojih, mjesec i zvijezde što ih učvrsti – pa što je čovjek da ga se spominješ, sin čovječji te ga pohodiš? (Ps 8,4-5); »A Job odgovori Jahvi i reče: »Odveć sam malen: što da odgovorim? Rukom ću svoja zatisnuti usta. Riječ rekoh – neću više započeti; rekoh dvije – al' neću nastaviti« (Job 40,3-5).

Nasuprot takvom negativnom sugovornikovu svjetonazoru i stavu kojim se promiče nužna samozatajnost i neznatnost ljudskoga roda pred Bogom, Sirah za početak sažeto odgovara: »Tako misli čovjek kratke pameti, bez razbora, omamljen svojim tlapnjama« (16,23). Zatim poziva svojeg sugovornika da poslušá obrazloženje drukčijeg uvida u stvarnost koji dolazi iz drukčije

³³ Knjiga Mudrih izreka, primjerice, predstavlja portret života vjernika koji konkretno i praktično provode odredbe izraelskoga pobožnog života. U njoj se predstavljaju izreke koje imaju životnu vrijednost i opisuju ona ponašanja kojima su označeni životi vjernika. Usp. Christopher B. ANSBERRY, *Be Wise, My Son, and Make My Heart Glad. An exploration of the courtly nature of the book of Proverbs*, Berlin, 2011., 190. Isto vrijedi i za Knjigu Mudrosti. Usp. Michael KOLARCIK, *Sapiential Values and Apocalyptic Imagery in the Wisdom of Solomon*, u: Géza G. XERAVITS – József ZSENGELLÉR (ur.), *Studies in the Book of Wisdom*, 23-36, 31-32.

perspektive na temelju zdravog razuma, znanja i mudre spoznaje:³⁴ »Slušaj, sine moj, i steći ćeš spoznaju; upravi svoje srce riječima mojim. Odmjereno ću ti objasniti stegu i pomno izložiti znanje« (16,24-25).

U pouci o stvaranju koja slijedi Sirah detaljno tumači pozitivan stav prema stvorenjima oslanjajući se na drukčiji uvid u nauk Ps 8 i drukčiji teološki nazor o božanskoj zapovijedi vladanja i gospodarenja nad svime što je na zemlji.³⁵ »Dade im i vlast nad svime što je na zemlji. Odjenu ih snagom kakva je njegova i stvori ih na sliku svoju« (17,2b-3). Valja primijetiti kako je u Sirahovu govoru o stvaranju, očito s jasnom namjerom, mjesto čovjeka opisano dvoznačno, međutim ne i dualistički.³⁶ Dok s jedne strane priznaje grandioznost stvorenja i čovjekovu malenost među njima, s druge strane Sirah govori o čovjekovoj veličini i odgovornosti, naglašavajući da jedino čovjek između svih stvorova može birati između dobra i zla. Mudrost čovjeka očituje se u uočavanja uzroka i posljedica njegova djelovanja, kako to naglašava i Ps 8, pa Sirahov odgovor navodi na zaključak da je osobna odgovornost čovjeka za

³⁴ Ovdje se može primijetiti svojevrsni sukob sa starim rabinskim učenjem o urođenoj ljudskoj »sklonosti prema zlu«. Sirah naučava da zlo nije urođeno u čovjekovu narav, nego da čovjek birajući odabire usmjerenje svojeg života te se opredjeljuje za dobro ili za zlo u svojim izborima. Čovjek po svojoj naravi nije zao, nego je u biti po svojoj stvorenosti dobra, kao što su dobra i sva druga stvorena jer im je izvor sam Bog stvoritelj (15,15). Čovjek svoju vrijednost dobiva i gubi ovisno o tome kako se opredjeljuje i bira li biti sličan Stvoritelju. Čovjek je biće po čijim izborima svijet biva bolji ili lošiji. Usp. Richard J. CLIFFORD, *The Wisdom literature*, Nashville, 1998., 130.

³⁵ Značenje glagola *rada* i *mašal* koji se uporabljaju ovdje kao i u Post 1,28 za izražavanje obveze čovjeka vladati nad stvorenjima trebalo bi čitati u okvirima drugih mjesta na kojima se nalaze. Glagol *mašal* uporabljuje se za opisivanje svrhe postojanja Sunca i Mjeseca – da upravljaju izmjenom dana i noći (Post 1,16) – i na taj način služe Zemlji (Ps 8,4). Vladanje i upravljanje događaju se službi i ovisnosti postojanja jednih stvorenja o drugima. Značenje glagola *rada* i *mašal* u psalmima valja shvaćati i u okvirima misaonog svijeta kraljevske ideologije u kojem idealni vladar i upravitelj – kralj – pokazuje svoju pravednost tek kad se brine za siromašne i obespravljene članove svojeg kraljevstva. U misaonom svijetu psalama, a jednako tako i u drugim knjigama mudrosne književnosti o dostojanstvu čovjeka radije se govori iz antropocentričkog vida, pa je govor o upravljanju i služenju radije govor o ljudskoj odgovornosti za zemlju i stvorenja, a ne o krutom vladanju i upravljanju. Čovjek se unutar antropologije psalama radije poima kao dvostruki sluga: služi Bogu i služi svojem stvorenju. Usp. Frank-Lothar HOSSFELD – Erich ZENGER, *Die Psalmen I, Psalm 1-50*, Würzburg, 1993., 80.

³⁶ Za razliku od egipatskog i grčkog dualističkog nazora na čovjeka i ljudsku mudrost, Sirah potvrđuje izraelsko religiozno poimanje mudra života koje se temelji na obdržavanju Božjih zapovijedi i čuvanju reda stvaranja koji je Bog udahnuo u svoja stvorenja. Mudrost se u izraelskom poimanju definira kao priznavanje ljudske ograničenosti, ali i na uvidu u ljudsku veličinu koja je utemeljena u shvaćanju uzorka ponašanja svih stvorenja očitovano u skladnosti i usklađenosti života jednih s drugima. Pravo mjesto čovjeka u svijetu, premda je duhovno biće stvoreno na sliku Božju, nije u odvojenosti od stvorenja, nego život u skladu s njima i dušom i tijelom, u potpunosti svojeg bića. Usp. Paul S. FIDDES, *Seeing the World and Knowing God*, 111-112.

stvaranja dio samog reda stvaranja:³⁷ »On je sam u početku stvorio čovjeka i prepustio ga slobodnoj volji njegovoj. Ako hoćeš, možeš držati zapovijedi, u tvojoj je moći da budeš vjeran. On je preda te stavio vatru i vodu: za čim hoćeš pruži ruku svoju. Pred čovjekom je i život i smrt: što on više voli, to će mu se dati« (15,14-17).

U govoru o stvaranju Sirah se koristi nizom aluzija na tekstove iz prapovijesti, posebno Post 1-3, koje stapa u svoj vlastiti jedinstveni prikaz svrhe stvaranja i čovjekova mjesta u njemu. Važno je zapaziti kako se i ovdje, kao i inače u mudrosnim tekstovima, pozornost slušatelja, gotovo neprimjetno i sasvim naravno, spušta iz nebeskih sfera na zemlju, od opisa grandioznih kozmičkih prostora do detaljnog opisa vrsta živih bića i njihovih prirodnih staništa, od mjesta Božjeg prebivanja na mjesto ljudskog življenja i djelovanja (usp. Ps 8; 104; 148; Job 38-39).³⁸ Kao odgovor na pitanje sugovornika, Sirahov govor o stvaranju izgleda kao energično pobijanje negativnog poimanja dalekog, nepoznatljivog i neshvatljivog Boga i svijeta koji vrvi stvorenjima i ljudima kao i misli da pojedinačni postupci ljudi prolaze nezapaženo te da ih zbog toga Bog ne prosuđuje. Ipak, odgovor na tu pogrešnu percepciju značenja ljudskog roda nije osnaživanje antropocentričke važnosti čovjeka naspram drugih stvorenja, nego pažljivo konstruirani prikaz cjelokupnog reda stvorenog svijeta i njegova odnos prema Bogu. Etička odgovornost čovjeka za čuvanje reda stvaranja naglašena je kao izravna odgovornost Bogu. Provodeći odluke i vlastita opredjeljenja u svojem praktičnom životu, čovjek se brine za red stvaranja i čuva ga ili ga, birajući stil života suprotan redu stvaranja, uništava i ruši.³⁹

³⁷ Nakon analize Ps 8 Božo Lujčić naglašava: »Iz svega ovoga ovdje iznesenoga proizlazi da je *čovjek biće svekolikih odnosa*: prvenstveno Božjega osobnoga odnosa prema čovjeku bez obzira na njegovu veličinu te čovjekovih odnosa prema Bogu i odnosa prema svemu stvorenju. Tu bi bio sadržan odgovor na pitanje: Što je čovjek? Prema tomu, čovjekovo dostojanstvo proizlazi iz Božjega odnosa prema čovjeku, a čovjek učvršćuje i potvrđuje to dostojanstvo svojim odnosom prema svemu stvorenomu i prema Stvoritelju. Ako jedan od tih odnosa bude bitno poremećen ili osakaćen, čovjekova slika biva iskrivljena, a čovjek i sam počinje patiti i činiti da i drugi s njime pate«, Božo LUJČIĆ, Osnovno biblijsko pitanje: Što je čovjek? Egzegetsko-teološka analiza Ps 8, u: *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 3, 595-618, 595.

³⁸ U mudrosnoj književnosti svijet i zemlja su mjesto pokazivanja nevidljivog Boga. U stvorenosti stvorenja i u njihovoj materijalnosti vidljiva je Božja prisutnost. Tako zemlja sa svim stvorovima postaje mjesto doživljavanja i iskusivanja Boga. U takvom pristupu nema ni traga idolatrije. Usp. Wendell BERRY, *Christianity and the Survival of Creation*, u: Barry McDONALD (ur.), *Seeing God everywhere. Essays on nature and the sacred*, Bloomington, 2003., 60-61.

³⁹ Božji odnos prema zemlji i njezinim stvorenjima koji se iskazuje u odustajanju od njezina uništenja, kako je to vidljivo u pripovijesti o općem potopu, temeljni je primjer i

Nasuprot nestabilnosti i nepredvidivosti ljudskog ponašanja Sirah naglašava stabilnost i podložnost svih drugih stvorenja neljudskog svijeta: »Bog u početku stvori djela svoja i dodijeli nakon stvaranja svakomu mjesto. Uredio je djela svoja za sva vremena, od njihovih početaka do njihove daleke budućnosti: niti gladuju, niti se trude, niti ikad napuštaju svoje dužnosti. Nijedno od njih svoga bližnjega ne tlači i nikad ne krši njegove zapovijedi« (16,26-28).

Iako su stvorenja raznolika, u njima je prisutna dobrota koja potvrđuje i podržava sklad života te jamči održivost sustava reda stvaranja. Unatoč svojih posebnosti, fizičkih osjeta (okus, vid i sluh) i intelektualnih sposobnosti (znanje, razumijevanje i razlučivanje), čovjek se čini najkrhijim i najproblematičnijim bićem među stvorenjima, ali i potencijalno najopasnijim čimbenikom među stvorenjima, čija se moć vlasti nad životom drugih bića krije u sličnosti s Bogom:⁴⁰ »Dade im i vlast nad svime što je na zemlji. Odjenu ih snagom kakva je njegova i stvori ih na sliku svoju. Svakom je stvoru udahnuo strah od čovjeka, da bi on gospodario zvijerima i pticama« (17,2b-4).

Ipak, povezanost ljudskog života sa zemljom, njegova zemaljskost i vremenska određenost njegova života na Zemlji, kao i njegov neizbježan povratak zemlji nakon smrti čini tijekom ljudskog života čvrsto vezanim uz kategoriju ograničenih živih bića. Međutim, ljudska smrt i povratak u prah zemaljski u Sirahovu razmatranju ne prikazuje se kao kazna za neposlušnost, kako je to slučaj u Post 3. Iako su ljudska bića prolazna i smrtna, ona su načinjena na sliku Božju i odjevena snagom kakva je njegova pa se život čovjeka i njegova stvorenost na sliku Božju postavlja nasuprot poimanju smrti kao kazni (usp. 17,3).⁴¹ Fizička smrt i umiranje, ograničenost i nestalnost ljudskog života, kao i života svih drugih stvorenja, sastavni je dio reda stvaranja.

2.4. Mudrost uzajamne povezanosti života svih stvorenja (Mudr 11,24 – 12,1)

U biblijskoj mudrosnoj književnosti naglašen je uvid u stvarnost iz ljudske perspektive, ali se prisutnost Božja koja stvara i usmjeruje sva stvorenja stalno

vodilja ljudskog ponašanja koje vodi prema mudrosti i blagoslovljenom životu. Usp. Đurica PARDON, *Zemlja: dar, kušnja i zadaća*, Zagreb, 2014., 233-234.

⁴⁰ Važno je primijetiti, kako navodi Luis Alonso Schökel, da se u Sirahovu tekstu uređeni svijet stvorenja uspoređuje s često kaotičnim stanjem ljudskog života i neuređenim stanjem među ljudima. Česta je opasnost da se neuređeni odnosi među ljudima prenesu čovjekovim djelovanjem među svijet stvorenja, pa se čini da je čovjek najčešće uzrok vraćanja uređenog svijeta stvorenja u neuređeni kaos. Luis Alonso SCHÖKEL, *The Vision of Man in Sirach 16:24 – 17:14*, u: John G. GAMMIE (ur.), *Israelite Wisdom. Theological and Literary Essays*, Missoula, 1978., 235-245.

⁴¹ Usp. Johannes MARBÖCK, *Weisheit im Wandel*, 143.

naglašava i neprestano dovodi pred svijest čitatelja. Iako bi se moglo očekivati da u opisima svijeta odnosa između Boga i čovjeka druga stvorenja ne igraju važnu ulogu, mudrosna književnost nikada ne ispušta iz vida neljudski svijet, smatrajući ga barem jednako važnim, ako ne i važnijim, za stjecanje mudrog i sveobuhvatnog uvida u stvarnost.⁴² Na prvi se pogled čini da usredotočenost mudrosne književnosti na neljudski svijet nije tako konzistentna i trajna tema, već samo povremena i sporadična, te da antropocentričnost u otkrivanju kozmičke uloge i oznake sveprisutnosti mudrosti nadvladava interes za otkrivanjem mudrosti u svijetu stvorenja koja su izvan odnosa među ljudskim osobama i odnosa s Bogom.⁴³ Ipak, pomnije istraživanje tekstova mudrosne književnosti pokazuje da su stvorenja neljudske naravi itekako prisutna i važna u označavanju Božje mudrosti i njezina djelovanja. Stjecanje mudrosti i spoznaje Boga bez uključivanja stvorenja neljudskog područja života nepotpun je, a često i netočan, put do uvida u stvarnost, a pokazuje se i nedostatnim za stjecanje Duha mudrosti, koji čovjeku obećava postizanje stanja sretnog i dugovječnog života. Marginaliziranje i isključivanje, omalovažavanje i obezvređivanje neljudskih stvorenja na putu postizanja mudrosti i vječnog života zanemaruje važnu poruku koja se potvrđuje i navodi kao integralna ideja Knjige Mudrosti: »tvoj je besmrtni duh u svemu« (12,1).⁴⁴

Shvaćanje stvarnosti koje promiče Knjiga Mudrosti naglašeno je već na samom njezinu početku: »Jer mudrost ne ulazi u dušu opaku i ne nastanjuje se u tijelu grijehu podložnu. Jer sveti duh pouke bježi od prijevare i uklanja se od misli bezumnih i uzmiče kad se nepravda pojavi. Jer mudrost je duh čovjekoljubiv, ali hulniku neće oprostiti njegovih riječi, jer Bog proniče bubrege njegove, istinski mu srce nadzire i sluša njegove riječi. Doista duh Gospodnji ispunja svemir, i on, koji drži sve, zna i sve što se govori« (1,4-7).

U navedenom odlomku je očito da se mudrost – σοφία – i Duh Božji – πνεῦμα κυρίου – snagom paralelizma izjednačuju (1,6), a izraz »sve« – τὰ πάντα – uključuje sva stvorenja, a ne samo ljudski rod (1,7).⁴⁵ Taj prijelaz naglašen je uporabom oznake mudrosti kao ljudske kvalitete, čovjekoljubiva du-

⁴² Usp. Tova L. FORTI, *Animal Imagery in the Book of Proverbs*, Leiden, 2008., 1-2.

⁴³ Usp. Lynn WHITE, *The Historical Roots of Our Ecologic Crisis*, u: *Science*, 155 (1967) 3767, 1203-1207; Ronald A. SIMKINS, *The Bible and anthropocentrism. Putting humans in their place*, u: *Dialectical Anthropology*, 38 (2014.) 2, 397-413, 398-399.

⁴⁴ Usp. Marie TURNER, *The Spirit of Wisdom in All Things: The Mutuality of Earth and Humankind*, u: Norman C. HABEL – Peter TRUDINGER, *Exploring ecological hermeneutics*, Atlanta, 2008., 113-122, 114.

⁴⁵ Iako se čini da izričaj »koji drži sve« proistječe iz stoicističkog pojmovnog svijeta u kojem se naglašava božanska veza koja ujedinjuje svijet, uočljivo je da mudrosna književnost, uporabljajući sliku osobe Mudrosti, ujedinjuje helenističku intelektualnu predaju

ha – Φιλάνθρωπον γὰρ πνεῦμα σοφία – iz koje mudrost, identificirana kao *filantropija* – nesebično nastojanje i rad u korist svih stvorenja i ljudi – raste u ispunjenost mudrošću Duha Božjeg, koji sve drži u zajedništvu i na jednom okupu.⁴⁶ Sve stvorenje je već u prvom poglavlju Knjige Mudrosti predstavljeno kao mjesto Božje prisutnosti, a Božji stvaralački čin usmjeren je na stvaranje života svih stvorenja – jednako onih neljudskih kao i onih ljudskih: »Jer Bog nije stvorio smrt niti se raduje propasti živih. Već je sve stvorio da sve opstane, i spasonosni su stvorovi svijeta, i u njima nema smrtonosna otrova. I podzemlje ne vlada zemljom, jer pravednost je besmrtna« (1,13-14).

Bez obzira je li ovdje riječ samo o fizičkoj smrti ili duhovnom umiranju, poruka Knjige Mudrosti je jasna. Smrt ne vlada zemljom, kako za ljudska tako i za neljudska bića, jer sva su bića pozvana na život jednako. Božja je pravednost za sve jednaka. Ipak, tajna je stvaranja u tome da se ljudska bića mogu opredijeliti na svetost i pravedan život pa jedino ljudi mogu izopačiti dar života ili ga mogu prigrliti, ovisno o tome kome se priklanjaju. Neljudska bića ne poznaju tajna Božjih, ne očekuju nagradu za svetost i ne vjeruju u naknadu čistim dušama, ali jednako tako ne odgovaraju za čovjeka koji je pozvan da ih poznaje (usp. 2,22-24).⁴⁷

Uvid u tajne Božje, uvid u krhkost i lomljivost svega stvorenja na čelu s čovjekom dana je jedino čovjeku i oslanja se na njegove odluke. Iako Duh Božji ljubi sva stvorenja i premda je Božja prisutnost u svim bićima, ljudskom je rodu dano znanje i spoznaja strukture svijeta, mijene vremena, ciklusa plodnosti, položaja zvijezda u svemiru. Stoga, kako tvrdi pisac Knjige Mudrosti, čovjek može shvatiti narav životinja i njihovo ponašanje, razumjeti raznolikost biljaka i ljekovitost njihova korijenja, kao i misli drugih ljudi: »On mi je podario istinsku znanost o svemu što jest, naučio me sustavu svijeta i svojstvima prapočela; početku, svršetku i sredini vremena, izmjeni suncovrata i slijedu

jedinstva kozmosa s biblijskom vjerom o Duhu Božjem, koji je aktivna prisutnost božanskoga u svijetu. Usp. Ernest G. Clarke, *The Wisdom of Solomon*, Cambridge, 1973., 18.

⁴⁶ Izraz *filantropija* u grčkom pojmovnom sustavu shvaća se kao ljudska ljubav prema članovima ljudskog roda. Međutim ovdje je riječ o dodatnom značenju koje se odnosi na voljnu i praktičnu blagonaklonost prema drugima koja uključuje i druga stvorenja, a ne samo ljude. Filantropija se može bez sumnje shvatiti kao opća naklonost i trud u promicanju dobrobiti ljudskog roda u što su uključena i nesebična nastojanja na dobrobit svih stvorenja bez želje za uzvratom usluge i pridobivanjem koristi za sebe. Usp. Kevin C. ROBBINS, Philanthropy, u: Maryanne CLINE HOROWITZ (ur.), *New Dictionary of the History of Ideas*, IV, Detroit, 2005., 1761.

⁴⁷ Usp. Michael KOLARCIK, Sapiential Values and Apocalyptic Imagery in the Wisdom of Solomon, u: Géza G. XERAVITS – József ZSENGELLÉR (ur.), *Studies in the Book of Wisdom*, 23-36, 30.

godišnjih doba, tijeku godina i položaju zvijezda; naravi životinja i nagonima divljih zvijeri, moći duhova i mislima ljudskim, različnosti biljaka i ljekovitosti korijenja. I spoznadoh sve što god je tajno i javno, jer me poučavaše mudrost, umjetnica u svemu« (7,17-21).

Završna tvrdnja ovog odlomka svjedoči da čovjeka podučava mudrost umjetnica i graditeljica svega – πάντων τεχνίτις – ljudskog i neljudskog svijeta, te naglašava uzajamnost napretka čovjeka sa svim stvorenjima. Mudrost je kreativna čimbenica koja tvori narav svih stvorenja uređenog svijeta i ona koja podučava čovjeka o svemu stvorenome. Ona stvara i uzdržava sva stvorenja i ljudska i neljudska. Čovjekov rast u mudrosti i u kvaliteti svojeg života ovisan je o uzajamnosti sa svim stvorenjima.⁴⁸

Pozitivan stav mudrosti prema neljudskom svijetu stvorenja izražen je ovim riječima Knjige Mudrosti: »Jer je mudrost giblijivija od svakog gibanja, ona proniče i prožima sve svojom čistoćom (7,24); »Jedna je, a može sve, i, ostajući u sebi, sve obnavlja« (7,27); »Njena se snaga prostire s jednoga kraja svijeta na drugi i blagotvorno upravlja svemirom« (8,1); »Ona je povjerenica znanja Božjeg, izbiračica djela njegovih. Ako je bogatstvo blago poželjno u ovom životu, što je onda bogatije od mudrosti koja sve stvara? (8,4-5).

Bog koji je stvorio čitav svijet svojom riječju i oblikovao ljudski rod svojom mudročću (9,1-2) pokazuje se kao Bog ujedinitelj svih stvorenja. Božja riječ i mudrost ujedinjuju i spajaju sva stvorenja te čine od svijeta jednu cjelinu. Sva su stvorenja međusobno povezana Božjom ljubavlju. Ljubav Božja prema svim stvorenjima je veza isprepletenosti Božjeg, ljudskog i neljudskog svijeta: »Jer ti ljubiš sva bića i ne mrziš ni jedno koje si stvorio. Jer da si što god mrzio, ne bi ga ni stvorio. A kako bi išta moglo opstojati ako ti ne bi htio? Ili se održati ako ga ti nisi u život dozvao? Ali ti štetiš, jer sve je tvoje, Gospodaru, ljubitelju života, i tvoj je besmrtni duh u svemu (11,24 – 12,1).

Mudrost koju Bog u svojoj ljubavi izlijeva u svijet istovjetna s duhom mudrosti za kojom teži Salamon da bi mogao biti mudar vladar (7,7) i upravljati svojim narodom i zemljom mudrim savjetima (8,9), biti hrabar u ratu (8,16) i steći radost uživanja besmrtne slave (9,18), ista je ona koja se kao besmrtni Božji duh nastanjuje u svemu – svim stvarima ljudskim i neljudskim (12,1). Iako se čini da je mudrost, inače aktivni i slobodni kozmički faktor čija je prisutnost vidljiva u svemu stvorenju, svedena samo na posjed kojim raspolaže ljudski rod, u slikovitosti te pjesme nagovještuje i poručuje daleko više. Unutar prevladavajućega antropocentričnog svjetonazora Knjiga Mudrosti predstavlja

⁴⁸ Usp. Lester L. GRABBE, *Wisdom of Solomon*, Sheffield, 1997., 65.

viđenje svemira i reda u njemu kao mjesta u kojemu su sve stvorene stvari u sebi sadrže besmrtni Duh Božji. Takvim prikazom Knjiga Mudrosti mijenja i nadopunjava skučeni i uskogrudni antropocentrički pristup stvarnosti u kojem prevladava shvaćanje da Božji besmrtni Duh pripada samo ljudskom rodu i nikomu i ničemu drugomu. Mudrost nije isključivo postignuće ljudskog roda, nego dar Božji darovan i razasut svakom biću, bez obzira na njegov status u društvu ljudi ili među drugim stvorenjima. Stav koji se promiče ekološkim pristupom čitanju tekstova Knjige Mudrosti nipošto ne zagovara bilo koji oblik animizma ili panteizma, nego zagovara istinu da je Bog u stvaranju sva bića stvorio svojom riječju i svakom biću dao svrhu postojanja prema svojoj volji uređujući odnose među stvorenjima. Ekološki pristup biblijskim tekstovima i kršćanska ekološka teologija ni u kom slučaju ne promiče kršćanskom vjerom obojeni animizam ili panteizam, nego upravo suprotno, potvrđuje biblijsku vjeru da je čitav svijet od Boga, stvoren kao cjelina i zajedništvo pojedinih stvorenja koja svako na svoj način očituju Božju slavu, mudrost i veličinu.⁴⁹ Besmrtni duh Božje mudrosti daje život svim stvorenjima, a dah Božje prisutnosti udahnut je u sve što postoji (12,1). Svako stvoreno biće, svako stvorenje, kao i čovjek, održava se na životu Božjom stvaralačkom snagom i kao princip svojeg postojanja sadrži u sebi život – dar Duha Božjega.⁵⁰

Zaključak

Biblijska mudrosna književnost usmjerena je prema shvaćanju čovjekova mjesta u stvorenom svijetu, a napisana je u obliku jasnih uputa za praktično ljudsko ponašanje u raznim situacijama života. Jasno je da ekološka kriza nije oblikovala okolnosti života piscima i slušateljima poruka biblijske mudrosne književnosti, ipak u mudrosnim spisima možemo iščitati poruke koje se mogu uporabiti i danas kao uputa čovjeku suvremenog doba koje je označeno strašnim oblicima uništavanja prirode i uništavanja mnogovrsnosti biljnih i životinjskih vrsta. Ekološki pristup biblijskim tekstovima, štoviše, utemeljuje i podupire integralnu teologiju i utvrđuje da je stvarnost svih stvorenja međusobno povezana, a istodobno brani pravovjernost i utemeljenost kršćanskog nauka na biblijskoj vjeri koja je dovedena u pitanje te je kršćanski svjetonazor

⁴⁹ Usp. David G. HORRELL, *The Bible and the Environment. Towards a Critical Ecological Biblical Theology*, London, 2010., 54-55.

⁵⁰ Usp. Marie TURNER, *The Spirit of Wisdom in All Things: The Mutuality of Earth and Humankind*, u: Norman C. HABEL – Peter TRUDINGER, *Exploring ecological hermeneutics*, 120-121.

optužen kao jedan od glavnih uzroka ekološke krize.⁵¹ Poruke i pouke što ih nalazimo u biblijskim mudrosnim knjigama vode nas i upućuju prema kvalitetnom i dugoročno održivom životu u skladu s našim prirodnim okolišem.⁵²

U Sirahovu razmatranju čovjekova mjesta među stvorenjima vidljiva je dvoznačnost ljudskih bića i dvosmjernost odnosa koji se uspostavlja između Boga i čovjeka s jedne strane i između čovjeka i drugih stvorenja s druge. Čovjek je krhka, slaba i vrlo rizična veza između Boga i stvorenja. Ipak, sličnošću s Bogom čovjek predstavlja jamstvo stalne Božje brige o stvorenjima. Veza koja ujedinjuje i drži na okupu red stvaranja je strahopoštovanje koje stvorenja iskazuju čovjeku (17,4), a čovjek iskazuje strahopoštovanje pred Bogom, koje je temelj mudrosti (Izr 1,7; 14,16; Job 28,28; Prop 12,13). Gledajući Božja stvorenja i red koji je među njima uspostavljen, čovjek samoga sebe može shvatiti i doživjeti odgovornim za održavanje reda stvaranja – da razlikuje dobro od zla za samoga sebe i za stvorenja (17,14).⁵³ Život u stavu strahopoštovanja podrazumijeva prepoznavanje višesložne stvarnosti i naizgled kontradiktornih odnosa među stvorenjima koja se shvaćaju unutar duboke stvaralačke napetosti. Čovjekovo strahopoštovanje je istodobno jamstvo za održavanje savezničkog zajedništva svih stvorova Božjih.⁵⁴ Mogućnost razabiranja između dobra i zla označava etičku dimenziju i naglašava potrebu uključivanja etičkih pravila ne samo u odnosu s Bogom i pripadnicima svoje vrste (17,14b), nego i u odnosu s drugim stvorenjima. Svrha i mjesto postojanja ljudskog roda u svijetu stvorenja jest obdržavanje savezničkog zajedništva, reda stvaranja kozmosa, reda u odnosima sa stvorenjima i s bližnjima, kao i reda u odnosima s Bogom.⁵⁵ Sirah vidi da je ljudska odgovornost pred Bogom čvrsto uvezana i međusobno uključivo spojena s odgovornošću za ljude i za sva stvorenja.

⁵¹ Vidi širu raspravu u: Ronald A. SIMKINS, *The Bible, religion, and the environment*, u: Helen KOPNINA – Eleanor SHOREMAN-OUIMET (ur.), *Routledge handbook of environmental anthropology*, New York, 2016., 144-154.

⁵² Usp. Richard J. BAUCKHAM, *God and the Crisis of Freedom. Biblical and Contemporary Perspectives*, London, 2002., 176-177.

⁵³ Usp. Gerald T. SHEPPARD, *Wisdom as a hermeneutical construct. A study in the sapientializing of the Old testament*, Berlin, 1980., 79-81.

⁵⁴ Usp. Renate EGGGER-WENZEL, »Faith in God« Rather Than »Fear of God« in Ben Sira and Job: A Necessary Adjustment in Terminology and Understanding, u: Jeremy CORLEY – Vincent SKEMP (ur.), *Intertextual studies in Ben Sira and Tobit. Essays in honor of Alexander A. Di Lella, O.F.M.*, Washington, 2005., 221; Usp. Goran KÜHNER, Savez (ברית – διαθήκη) u Knjizi Sirahovoj, u: *Bogoslovska smotra*, 80 (2010.) 1, 77 -106, 86.

⁵⁵ Zapovijedi Saveza koje se tiču bližnjih, a osobito se to odnosi na devetu i desetu zapovijed Dekaloga (usp. Izl 20,16-17; Pnz 5,20-21), čija objašnjenja nalazimo u Lev 19,13-18; 25,14-15 i Pnz 15,2-9; 24,10-13, ne tiču se izričito samo bližnjeg čovjeka, nego uključuju i neljudska bića. Usp. Hilary MARLOW, What Am I in a Boundless Creation? An Ecological Reading of Sirach 16 & 17, u: *Biblical Interpretation*, 22 (2014.) 1, 34-50, 46-47.

U himnu pohvale mudrosti (Mudr 6,12 – 9,18) prikazuje se uloga mudrosti u stvaranju. Mudrost je temeljni uzrok stvaranju i oblikovanju svih stvari. Iako su, u biblijskoj kršćanskoj predaji prirodi oduzete božanske oznake, ali joj nisu oduzete oznake svetosti. Stvorenja nisu božanstvo, ali su i dalje sveta te zasigurno pripadaju Bogu. Bog sva stvorenja cijeni i drži ih vrijednima. Priroda je, kako tumači Richard J. Bauckham, dedivinizirana, ali nije i desakralizirana. »To nije neka poetska slika niti se ovdje radi o nekoj vrsti animizma koji bi pridavao stvorenjima svijest o sebi, kako neki suvremeni tumači biblijskih tekstova ponekad pretpostavljaju. Stvorenja slave Boga samim time što postoje onako kako ih je Bog stvorio i samim svojim postojanjem ona su Bogu na slavu i čast. Samo ljudski rod može prestati slaviti Boga, ali druga bića, bez da o tome i misle, slave Boga cijelo vrijeme svojeg postojanja.«⁵⁶ Izdvajanje stvorenja iz Božjeg stvorenog svijeta postavlja krivu i lažnu alternativu biblijskom svjetonazoru u kojoj se biblijsko poimanje prirode proglašava panteističkim ili animističkim, a opravdava suvremeni znanstveni i sekularni svjetonazor u kojem se prirodu smatra samo objektom danom ljudima za uporabu. Biblijska mudrost potvrđuje da stvorenja svojim postojanjem ukazuju i pokazuju Boga.⁵⁷ Stoga je, ako želimo otkriti današnjim okolnostima prikladnu kršćansku duhovnost, zaključuje Bauckham, »potrebno prepoznati i usvojiti naviku pridruživanja stvorenjima u pohvali njihova i našeg Boga stvoritelja koji i njih i nas nadilazi svojom mudrošću.«⁵⁸

Holistički pristup stvarnosti života svih bića koji nalazimo u Knjizi Mudrosti i u analiziranim, ali i u sličnim odlomcima, postavlja nas pred neuobičajeno shvaćanje vrijednosti života svih stvorenja. Iako je nauk Knjige Mudrosti obojen iznimno antropocentričnim tonovima, ipak je, na temelju pregleda ovdje izdvojenih tekstova važno zamijetiti da su se autor(i) tog dijela zbirke mudrosne književnosti pozabavili i vrlo važnom temom koja još i danas za-

⁵⁶ Richard J. BAUCKHAM, *Living with other creatures. Green exegesis and theology*, Waco, 2011., 161.

⁵⁷ Ovaj stav u potpunosti se slaže sa stavovima iznesenim u nauku koncilskog dokumenta *Gaudium et spes* (GS 50), u Apostolskoj pobudnici *Evangelii gaudium* (EG 71) i u Enciklici *Laudato si'*: »Cjelovita ekologija zahtijeva da odvojimo vrijeme kako bismo vratili vedar sklad sa stvorenim svijetom, razmišljali o našem načinu života i našim idealima, uronili u kontemplaciju Stvoritelja koji živi među nama i u onom što nas okružuje.« (LS 225); »On je prisutan u najvećoj dubini svakoga bića, ne uvjetujući pritom autonomiju svoga stvorenja, a to ima za posljedicu autonomiju zemaljskih stvari.« (LS 80); »Brazilski su biskupi istaknuli da cijela priroda ne samo što očituje Boga nego je i mjesto njegove prisutnosti. U svakom stvorenju prebiva njegov životvorni Duh, koji nas poziva da uspostavimo odnos s njim. Otkrivanje te prisutnosti potiče u nama razvoj 'ekoloških kreposti.« (LS 88)

⁵⁸ Richard J. BAUCKHAM, *Living with other creatures*, 162.

Đurica PARDON, *Tvoj je besmrtni duh u svemu (Mudr 12,1)*. Biblijska ekološko-teološka mudrost u Sir 16,26 – 17,14 i Mudr 11,24 – 12,1

okuplja teološku pozornost u raspravama o vrijednosti stvorenja neljudskog svijeta naspram ljudskih bića. Nauk izabranih redaka Knjige Mudrosti nedvosmisleno potvrđuje da je Bog, koji je stvorio čovjeka i odredio mu sudbinu i sreću besmrtnosti, a nije ga stvorio za vječnu smrt i bezoblični nestanak, isto tako stvorio i sva druga neljudska bića te ih mudro obdario istim svojim duhom, i da ni njih nije stvorio da nestanu i izgube se u bespućima prostora i vremena. Svako biće, kako ljudsko tako i ono neljudsko, stvoreno je da uživa tijekom svojeg životnog vijeka. Ni u jedno biće nije ugrađen ili udahnut duh razgraditelj života, duh nestanka i duh uništenja Stvoriteljeva prvotnog poziva u život koji je u njega udahnut besmrtnim Duhom Božjim. I piscima Knjige Mudrosti koji su razumijevali mudrost Božju kao izvor života svih bića, kao i nama danas, teško je i zamisliti da bi Božji stvaralački i besmrtni duh mogao u bilo koje svoje biće, bilo ljudsko, bilo neljudsko, udahnuti klicu samorazorenja i samorazgradnje, samouništenja i vječnog nestanka. Poimanje svijeta, što ga nalazimo u izrekama Knjige mudrosti doista bi se moglo suprotstaviti uobičajenom kršćanskom teološkom nauku o stvorenoj stvarnosti i izazvati ga na duboko promišljanje dosadašnjih stavova, a moglo bi i utjecati na opravdanu promjenu vjerničke prakse prema stvorenom svijetu te ga pokrenuti prema ekološkim i prijateljskim kršćanskom ponašanju unutar stvorenog svijeta.

Summary

YOUR IMMORTAL SPIRIT IS IN ALL THINGS (WIS 12:1).

THE BIBLICAL ECOLOGICAL-THEOLOGICAL WISDOM IN SIR 16:26 – 17:14 AND WIS 11:24 – 12:1

Đurica PARDON

Parish of St. Ladislaus the King
Matije Gupca 31, HR – 31 424 Punitovci
djurica.pardon@gmail.com

The article elaborates on basic traits of the Biblical wisdom. In the Bible, wisdom has been presented as a set of rules aimed at right and just relations within the community of God's creatures. The Biblical wisdom is an attitude in dialogue with the created world that manifests itself through a series of warnings and insights that lead towards a better and, in the long-term, sustainable life in harmony with the natural environment. This study of selected texts of wisdom literature (Sir 16:26 – 17:14 and Wis 11:24 – 12:1) reveals that the Biblical wisdom is at the same time theological, anthropologi-

cal, and ecological wisdom; it leads one towards knowledge of God and the world as the place of God's manifestation and towards knowledge of human being's tasks in the world. As a Divine creature among other creatures, human being is responsible for maintaining order and harmony in his/her relation with God and other creatures. The article reaches the conclusion that wisdom does not presuppose cognitive understanding of rules of religious loyalty and responsibility towards God, but demands also a religious commitment to maintaining harmonious relations with other creatures. Literature of the Biblical wisdom presupposes that a wise human life manifests itself in practical works of harmony with the environment in which human being lives.

Keywords: *Book of Wisdom, Book of Sirach, Biblical wisdom, ecological theology, ecological hermeneutics.*